

Régi útleírások.

Voyage du Maréchal *Duc de Raguse* (Maréchalle Marmont) en Hongrie, en Transylvanie, dans la Russie Méridionale, en Crimée, et sur les bords de la Mer d'Azoff, à Constantinople, dans quelques parties de l'Asie-mineure, en Syrie, en Palestine et en Égypte. Tome. 1—4.

Paris, 1837.

*

*

*

Reise des Marschalls Herzogs von Ragusa durch Ungarn, Siebenbürgen, Südrussland, die Krimm, an den Küsten des asowschen Meeres, nach Constantinopel, Kleinasien, Syrien, Palästina und Egypten, in den Jahren 1834. und 1835. Authentische unter Aufsicht und aus Auftrag des Verfassers besorgte deutsche Ausgabe. 1—4. Bd.

Stuttgart, 1837.¹⁾

*

*

*

(Bev.) 4. l. „ . . . ez utóbbi országok (Magyarország és Erdély) nagy érdeklődésre tarthatnak számot, mert fényes jövőjük van, nagyon gazdagok és arra vannak hivatva, hogy biztosítsák az osztrák ház hatalmának alapját.

Magyarország határára érkeve, a Pestre vezető útra tértem, utazásra a parasztpóstát használtam; ez egy újabb berendezés, mely az angol pósta utánzata“.

5. l. „ . . . Ilyen távoli országban, mint Magyarország, hol a szokások és erkölcsök Európa többi részével nem állnak összhangban, csodálkozással látható, a virágzó ipar, mely az eszközök gazdagságából és szabad versenyből keletkezett. Ez onnan származik, hogy kevesebb idő szükséges, mint sejténők, hogy egy tevékeny népben az ipari ösztönt és szellemet felkeltse, ha kedveznek a körülmények és a hatóság nem támaszt semmi akadályt. Ezek a feltételek találkoznak itt össze:

A Pest és Bécs közötti közlekedés élénk; üzletek, érdekek és élvezetek vezetik az utazót állandóan egyik városból a másikba. A hatóság lovai, melyek a szolgálat szigorú szükségleteire vannak szánva, nagyon sokba kerülnek és ennélfogva magánvállalatok annál könnyebben versenyezhetnek vele: mivel a magyar parasztok csekély összegért nagyszámú kiváló

¹⁾ Marmont, Auguste Frederic Louis Viesse de M., Ragusa hercege, francia tábornagy, szül. Châtillon-sur-Seine-ben 1774 júli 20., † Venezia-ban 1852 márc. 2. Először utazott Magyarországon 1831-ben, másodszer 1834-ben.

lovak tarthattak, amelyek gyorsaságukkal és kitarító futásukkal tűnnek ki. Azt a kiadást, melybe ezen lovak tartása kerül, a földműves mindennapi munkája fedezi, és az utazók kivételes továbbítása ennélfogva a tulajdonosok számára tiszta nyereség, melyet készpénzben kapnak. Ez a nyereség hozta őket arra a gondolatra, hogy összekötő vonalakat létesítsenek és a Pest—Bécs közötti úton gazdaságos és olcsó továbbítási eszközt nyújtsanak. Miután ez az ipar a dolgok természetének eredménye rögtön többen rávetették magukat és a konkurrencia az árakat leszorította, melyeknek fele a kir. postát illette, míg a továbbítás gyorsasága megkétszereződött. Az utazó tetszése szerint választhat: mert minden állomáson kalauzok ajánlják fel szolgálataikat és egymásra licitálnak a gyors továbbítás ígéréttel; az utazás Bécs és Pest között ennélfogva rendkívül gyors és nagyon olcsó árért történhetik. Angliában és a kontinensen ez a mi időnkben az egyetlen berendezési módja az utazásnak. Feltűnő, hogy Magyarország adja ezt a példát Német-, Francia- és Olaszországnak“.

27. l. „Már 3 évvel ezelőtt (1831) is utaztam Magyarország ezen részében. Feltűnt nekem a növekedő jólét, amelyet Pest mutatott, dacára a kereskedelem akadályainak. Pest olyan szerencsés fekvésű, nagy és termékeny ország középpontjában, hogy ezen akadályok dacára is fejlődik. Elsővé akkor lesz, ha a kultúra fejlődését, mely mindenütt látható, a termelés is fokozza; ha a Tisza mocsarainak kiszáritása a földművelést termények országrészekkel fogja gazdagítani; ha a Tisza és Duna közötti csatorna Pestnél egy könnyű, olcsó és gyors szállítási eszközt nyújt az élelmiszerek részére. Ezzel a tervvel van minden fej elfoglalva és ennek kivételéhez semmi más nem szükséges, mint a polgári törvények átalakítása; ha ez bekövetkezik, a többi minden megy magától“.

39. l. „ . . . Buda felé (Székesfehérvárról) utazva, láttam az országról, hogy a falusi birtokok a mieinkhez hasonló módon kertekkel vannak körülvéve. Magyarországnak ez a része egészen megszépült és a civilizáció bélyegét viseli magán. A földbirtokosok átültették ide az ízlést, amit európai utazásaikból magukkal hoztak. Ha Magyarországon bekövetkeznek az elkerülhetetlen változások a polgári szervezetben, akkor ez az ország a legszébb és leggazdagabb lesz a Földön. A fölfelé való törekvés oly nagy, hogy minden akadály dacára a földbirtokok értéke jelentősen emelkedik. A birtok mely 20 évvel ezelőtt egyetlen kézben volt, azóta 2—3 fitestvér között oszlik meg és több leányt jelentős hozománnyal fizettek ki, most minden fiú éppen úgy részesül a jövedelemben, mint azelőtt az apa; még nem látható, hogy fog végződni ez a növekedő gazdagság“.

55. l. „Rövid pesti tartózkodásom után 1824. áprilisában tovább folytattam utazásomat Erdély felé. Csak most léptem a tulajdonképeni Magyarországra; *végtelen síkságra jutottam, amelyet pusztának neveznek; ennek a pusztának sem lakója, sem kulturája nincs, utat csak a véletlenek és az utazók szeszélyei törnek maguknak.* Ez az igazi vad része az országnak, mert az a vidék, amelyen Bécsből Budára jön az ember, Ausztria civilizációjának visziényét viseli, családi hasonlatosságot Németországgal; különleges gazdagságot mutat, mert az ország fővárosának közelsége szükség-szerűen gyorsabban kifejelesztette. *Magyarország ezen részében, amely számomra új volt, észrevettem a különös ellentétet a puszta síkságok és a rit-*

kán elhelyezett óridsi falvak között, melyek népessége Franciaországnak nagyság szempontjából harmadrendű városait felülmúlja; 30—38 ezer földműves, akik egyetlen községben vannak egyesülve, lehetetlenségnek, képtelenségnek látszik és valóban nem is lehet ennél érthetlenebbet elgondolni; de nem volt ez mindig így és a változások, melyek ezzel a társas állapottal járnak, még nem rombolták szét, amit a szükség egykor előidézett“.

„A társas egyesüléseknek megvan a helyes ösztönük ahhoz, ami nekik alkalmas és véghez visznek gyakran mindent előzetes számítások és biztos kombinációk nélkül, fennmaradásuk érdekében. Ez a megfigyelés arra indított engem, hogy a földművesek egyazon faluban való tömörülésének okát, a népességnek ezen felhalmozódását kutassam, amely a kultúra előnyére oly kevéssé válik. Ezt az okot abban a telfordulásban találtam, amelynek színhelye volt Magyarország, amidőn a törökök 150 évvel ezelőtt meghódították és amilyenre később elűzetésük után gyakori betöréseik alkalmával tették. Az elhagyott, védtelen lakosság állandóan ezen barbárok fegyelmezetlenségeinek és szörnyűségeinek áldozata volt. Miután ezt az uralmat nem tudta magáról lerázni, megkísérelte legalább csökkenteni a rosszat és e célból belátta annak előnyét, hogy lehetőleg egy nagy tömegben egyesüljön, hogy ezzel a hatóság védelmét elérje. A valóságban olyan szabályokat hoztak létre, hogy kis városokat alkotthassanak és a legfelső parancsnokság ezt a célt el tudta érni; hogy a rendet az egész lapos országban fenntartásuk és hogy egy éber kéz képes legyen a földműveseket megvédeni, — kik hosszú vonalon vannak elszórva, — ehhez a szervezetségnek és fegyelemnek erélyessége szükséges, amit a törökök sohasem ismertek, mert ők civilizált Európa hadseregeit is csak hiányosan érték utól“.

„Spanyol- és Magyarországban ugyanazon okok u. a. t a hatást idézték elő; a hosszú háborúk, amelyeknek a félsziget színtere volt, kényszerítette az ottlakókat, hogy a városokba 5—6 ezer lelkenként összegyűjenek és ne szóródjanak szét nyílt falvakba vagy tanyákba; mivel Spanyolországba semmi sem változott meg, a dolgok ugyanazon helyzetben maradtak, habár ezeket már hosszabb idő óta kellett volna módosítani. A magyarok, kiknek ezelőtt okuk volt arra, hogy így egyesüljenek, most az oltalmazó kormány égisze alatt élnek, céltalan szokásukról lemondva, olyan alapelvek szerint osztva szét a népességet, mint más művelt ország.“

Ez a dolgok jelenlegi állása Magyarország legnagyobb részében. Az ország pusztának és lakosságától megfosztottnak látszik. Nagy, néptelen területekre érkezik az ember; a falvak, melyek nagy távolságra feküsznek egymástól 30—40 ezer lelket számlálnak. Tavasszal mindenki elhagyja téli szállását, hogy a mezőre telepedjen le, amelyet művelés alá vesz. Egész héten munkája mellett marad, a falut csak asszonyok, gyermekek, kevés öregember és egy-egy cseléd lakja. Szombaton este tér vissza a családfő a házába. összes munkájához való szerszámait a mezőn hagyva; hétfőn reggel ismét kimegy a mezőre. Ha a mezei munka befejezést nyert, visszatér mindenki a faluba. Az ideiglenes szállásokat barakká változtatják, melyek az illetvények által megszépülnek és a barakokból nemsokára házak lesznek. Később a népesség itti marad lakni, a földüket lassan tanyák és nyílt falvak takarják és Magyarországon is úgy fognak élni mint Európa többi részében.

A városok, melyek legnagyobb részben elvesztették népességüket, megváltoznak és csak olyan lakosaik lesznek, kik előtt ismeretlen a földművelés, kik csak járadékaikból vagy kereskedelemből élnek, mint más országokban“.

61. l. „*Ápril. 26-án Pestet elhagyva* Soroksár, Ócsa, Örkény falvakon keresztül *Kecskemétre értem* és 30 óras hosszú utazásom alatt semmi más lakosságot sehol sem találtam, mint az említett helyeken . . . Kecskemét 38 ezer lélekszámú parasztváros úgy keletkezett, mint a többiek, melyeket már vázoltam.

A síkságnak, melyen keresztül jöttem, a következő fizikai állapota van: a homokterület agyagtalajon nyugszik, mely miatt a homok nedvesen marad és ez termékeny földdel van fedve; a földfajok ilyen keveredése a földművelés minden jó feltételét megjesíti, és majdnem mindenütt 6 lábnyi mélységben az agyagréteg alatt vizet lehet találni. Csapás a vidékre a heves szél, mely állandóan fúj. Ezt a nyílt, védtelen síkságot veszedelmes módon kiszáritja, ha az eső elég jókor nem adja vissza nedvességét, a növényzet nem is tud megmaradni.

Egyetlen eszköz ezen csapás ellen az lenne, ha nagy növényeket helyeznének el rendszeresen a mezőn. „A fák az esőt idehúznák”, a föld megtartaná frissességét, a szél közvetlen hatásától megvédené, az aratást biztosítaná és a termelésre módot nyújtana, mert ezt a módot Magyarország e része nélkülözi. Azonkívül szükség lenne a Tisza és a Duna közötti elhelyezendő csatorna elkészítésére, mely átszelné a síkságot és megkönnyítené a munkát. Ezen eszköz által kiszáradnának a mocsaras síkságok, a magasabb fekvésű helyeket öntözni lehetne és ez megadná a termékek olcsó kiviteli módját. Így ez a most oly szegény és pusztá országrész képes lenne számtalan népesség táplálására és nagy gazdagság előidézésére.

Ha Kecskeméthez közeledik az ember, meglehetősen tökéletes földművelést talál, szép falusi jóságokat, kerteket, szőlőhegyet, gyümölcsültetvényeket. A kecskeméti alma nagysága és jósága a város hírét és nevét messze elterjesztette.

Csongrádot 30.000 földműves lakja, földje ugyanolyan természetű és ugyanazon feltételeknek van alávetve, mint az a vidék, amelyen az előző napon átjöttem.

Szentes 6000 lakossal a Tisza mellett fekszik, mely vízbő és hajózható, habár nehézséggel. Medrének számos mélyedése van, itt lapos síkságon folyik keresztül, de gyakran túllépi medrét, mocsarakat képez, sok ágra bomlik a szigetek tömegét alkotva. Semmi nem lenne szükségesebb, mint a folyó szabályozása; de ahhoz költséges munkára lenne szükség és eddig ezen ország közigazgatásának, mely még gyermekkorát éli, még nem sikerült lehetővé tenni, hogy a véghezvitel eszközeit megszeresse.

Ü. Nagy Julia